NEMZETI MŰVÉSZET

A TUDOMÁNY sem vonhatja ki magát a kor áramlatainak hatása alól. A fizikában, vagy a matematikában ugyan képtelenség a nacionalizmus nézőpontjaival komolyan foglalkozni. Ám nem a történettudományban, amelynek csaknem minden mozzanatát, akarva-nemakarva átitatja a nemzetek közötti vetélkedés. A „tárgyilagos" történelem nehezen elérhető eszmei elképzelés, bármenynyire is át van hatva a tudós az igazság részrehajlás nélkül való kinyomozásának vágyától. Bizonyos, hogy vannak évszámok és tények, amelyeket már senki nem vitathat. De hány világformáló esemény rugója ismeretlen s mennyire összeszövődik a mozgató háttér a kinyomozhatatlan lélektani tényezőkkel! Ezért művészet is a történetírás s kivált annak egyik ágazata, a művészetek históriája.

Mindazok számára, akik a művészetekkel történelmi távlatban foglalkoznak, sohasem volt ismeretlen a nagy népcsaládok és kisebb nemzetek művészete közötti különbözőségek tárgyalása. Ez a műtörténelem alfája; senki sem vonja kétségbe, hogy a Távolkelet vagy India művészetét Nyugateurópáétól mily feltünő és félre nem érthető formai, kifejezésbeli külsőségek választják el s hogy ennek okaiképpen micsoda roppant földrajzi, néprajzi, vallási és művelődésbeli mozzanatok szerepelnek. Egy nagy népfaj, mint a fehér, vagy sárga fajta művészete lelkületének napnál fényesebb vetülete. Ezt a különbözőséget, amelyet, tegyük fel, egy honkongi pagoda és egy francia gótikus székesegyház mutat, fajlélektani nyelvre lefordítani éppen a műtörténet feladata. Világos, hogy ez a különbözőség nem csupán egymástól távoleső világrészek müvészetével kapcsolatban maradt meg. Az egyes fajták kebelén belül is árnyékolódtak ezek az eltérések, A fehér faj az antik művészet után két nagy stílust termelt ki magából: a nyugati és keleti kereszténység művészetét. Hogy e két nagy átfogó áramlat kölcsönhatással volt egymásra, azt Ravenna, Velence s a bizantizináló trecento óta jól tudja a művészettörténet és sok új és meggyőző érvet hozott fel a Kelet-párti Strzygowski József. Az ellenkezőjéről viszont, hogy messzebb ne menjünk, biztosítnak a târgoviştei templom gótikus ablakai, De azt is tudjuk, hogy a

Erdélyi Magyar Adatbank

keleti kereszténység művészete alig rezzent meg évezredes mozdulatlanságában, míg Nyugat, végigjárva a stílusok iskoláit, a világformáló szellemi mozgalmak minden rezdülését visszatükrözteti.

A NYUGATI ÉS KELETI kereszténység művészetének stílusáramlatain belül módosultak a művészetek ágazatai nemzeti jellegük különbségeiben. Világos, hogy az egyes országhatárokon nem állott vesztegzár, sem a művészetek formai, kifejezésbeli elemei, sem a mesterek vérségi származása tekintetében. A Kelet művészete, amely Bizáncból kiindulva kisázsiai, örmény és georgiai, majd sziriai elemeket szívott magába, egyaránt vonzotta magához a török, görög építészeket, orosz festőket. Szerb és bolgár papok, román ikonfestők tódultak az Athos-hegy iskoláiba, bámulták a Kelet Rafaeljének, Panselinos Mánuelnek csodálatos alkotásait, épültek Dionisios barát művészeti dogmáin s vitték haza tudásukat Macedóniába, a román fejedelemségekbe s fel Moszkváig. Nyugaton sem volt divatos a művészeti autarchia. Itália a művészek Mekkája; Ribera Giuseppe, „Lo Spagnoletto" itt lesz naggyá, van der Goes Portinari-oltára Firenzében fogant, Pannoniai Mihály Ferrarában tanult. Rembrandt Elsheimernél nevelkedik, Tiepolo Würzburgban fest s a Magyarországból kívándorolt Ajtósi-családból sarjad a nagy német Dürer Albert. Fajtája miatt a multban festőt sohasem háborgattak: Theotokopulos Domenico, noha „Greco", a spanyol festészet büszkesége; Magyarországon épp úgy dolgozhatott Masolino vagy Maulbertsch, mint Prágában Kolozsvári György és Márton. A műtörténetben nem egy példája van annak, hogy a nemzeti stílvonások kialakításában nem a vérszerinti fajtestvéreknek jutott döntő szerep.

Ha meggyőződtünk róla, hogy a származás, vagy a mester szülőhelye nem forrása a nemzeti művészet különbözőségeinek s ha mégis valóságként tudjuk, hogy igenis, más az olasz művészet, más a francia, más a német és más a magyar s kifejezésmódjuk építészetükben, szobrászatukban és festészetükben egyaránt megnyilatkozik — önkéntelen tolul ajkunkra a kérdés: mi hát egy nemzet művészetének ismérve? S a válasz csak az lehet, hogy ami a „nemzeti"-é: a nemzeté.

A NEMZET SZELLEMI EGYSÉG. Nem zárja be az országhatár, amelyen belül egy közösség a legkülönbözőbb fajbeli elemekből állhat s egy állammá szervezve irányítja egy központi politikai főhatalom. Ki volna oly dőre, hogy a Jugoszláviában vagy a Bulgáriában élő románokat kitudja a román nemzet egységéből?

Erdélyi Magyar Adatbank

Nem jellemzi az uralkodó fajta ősárnyalata, mert az európai nemzetek nem tiszta fajták. Hogyan desztillálható az angolból a kelta, az olaszból a tiszta longobard, a franciából a normann, a németből a frank, a magyarból a jász vagy a besenyő? Nem döntő az anyanyelv sem, hiszen hány példája van annak, hogy egy nép nyelvét bíró idegennek vallja magát annak nemzetétől! Nem határoz a földrajz sem, mert a Philadelphia felhőkarcolóihoz forrott alföldi magyar sem yankee. Nem, a nemzet fogalma nem illeszthető be a nyers osztályok egyikébe sem. A nemzet fogalmában mindebből van valami, de ami ezeket egybeforrasztja, az csak az érzés, a szellemiség, a közös mult és a közös sors érzése, az elnyűhetetlen lelki kapcsok, amelyeken belül a vérség, a nyelv, az állami hovátartozás s a szülőfalú tájának képe egyaránt szerepelhetnek. A nemzet művészetét is a faj, a nyelv, a föld, a hazai táj és éghajlat ősképleteinek a közös szemmel, kultúrával és érzéssel egybeforrasztott összesége dönti el. Ez az ezer árnyalatból és emlékből kialakult közösség nyomja rá a bélyegét a nemzeti műalkotásra is s már csak azért sem határozható meg valami durva osztályozással, csak finom és elemző mérlegeléssel.

A tudomány emberei, akik jól tudják, hogy műalkotásban a különféle nemzeti hatások felszívódása milyen végtelen bonyolódott s milyen végtelen finom árnyalatokban jelentkezhetik s mily mélységes tárgyismeret kell ennek felismeréséhez s mennyi intuició, mennyi művészet — félve és megriadva, idegenkedve látják, hogy mint tör be avatott csarnokukba az újfajta nacionalizmus, amely a nemzet fogalmául annak egyik összetevőjét hirdeti próbakövének. Félre a beható formai elemzéssel, a stílusjegyek és árnyalatok gondos és mérlegelő csoportosításával, félre a mesterekkel és félre az iskolákkal — félre magával a műalkotással! — mondja e recsegő, stentori hang. A művészeti alkotás egyetlen tényezőjét tolja előtérbe: a művészek származását. Kényelmes, leegyszerűsítő módszer, jól megfelel az újfajta államelméleti rendszereknek. De azzal, hogy az egyébként sem pontosan meghatározott faj fogalmát a nemzetével azonosítja, végzetes zűrzavart okoz a nemzeti művészet amúgy is kényes fogalmának megítélésében.

KÉPZELJÜNK EL LENGYELORSZÁGBAN egy műemléket; egy várat, amely hosszú századok óta magaslik egy domb tetején, vagy egy ódon katedrálist, melynek tornya a halhatatlanságot hirdeti egy régi városka piacán muló emberkék zsivaja közepette. Az államszervezet, melynek kebelében épült, a lengyel nemzet

Erdélyi Magyar Adatbank

valóságos megtestesítése: a nemzet kultúrája, vallási és művelődési szervezete, hadi vagy egyházi céljai hívták létre. Építésüket a lengyelség egykor kiváltságos családai vagy a főpapok rendelték el, áldozták rá vagyoni erejüket s alárendelt népük munkájának verítékét. A nemzeti történelem dicső mozzanatai fűződnek hozzájuk; a várról a nép képzelete költ naiv, vagy megható legendát; költői époszt írnak róla, amely a nemzeti irodalom gyöngye. Beleforrva a táj képébe, nemzedékek szívében őrzi a szülőföld drága emlékét. Stílusának műformáiban is az ország vagy a vidék építésmodorának felel meg; kőfaragó-jegyei hazai műhelyekre vallanak. S akkor előáll egy litván történész, aki kimutatja, hogy mindez nagyon szép, de a tervező mester maga, vagy az apja nem lengyel vér, hanem olasz eredetű, Felsőmagyarországból bevándorolt mester. S ennek alapján a lengyel várat az olasz művészet kincsének nyilvánítja. Olvasva ezt Venturi vagy néhai Arduino Colasanti, jóleső örömmel látná a halhatatlan olasz művészet kisugárzását messzi északra s nagy megtermékenyítő erejét. De aligha fogja e várat eldisputálni a lengyel művészet történetéből! Hiszen, ha így cselekedne, akkor lóugrás szerint lehetne felbontani a művészettörténet területeit azáltal, hogy az egyes mesterek vérségi származása legyen az osztályozás alapja s nem a művelődés- és művészetteremtő nemzet alkotóereje! Ismételjük: nem azt akarjuk ezzel mondani, hogy a vérségi származásnak a nemzeti művészethez nincs köze. Hanem azt, hogy nincs *kizárólagos* köze s legtöbbször nincs döntő szerepe. Kézzelfogható példákat itt, a nemzetpolitikai szemle szaktudomány számára nem szentelt lapjain nem sorolhatunk fel. E tételt azonban ezernyi példával igazolja a művészettörténet. A nemzeti művészetek fénykora mindig akkor virult fel, amikor már végbement a fajkeveredés és kialakult a nemzet. Egyéni példának meg hozzuk fel újból — magunk ellen — Dürer Albertet, kinek művészetét hitelesen igazolt magyar származása ellenére se kísérelte meg magyar tudós a magyar művészet történetébe belevonni. Vagy vessünk egy tekintetet az irodalomra: a legelfogultabb szláv irodalomtörténész sem merné vérségi alapon Petőfi Sándort kitessékelni a magyar nemzet büszkeségei közül. Vagy nem volt-e a románság legnagyobb költője Eminescu Mihály, noha bölcsőjében Eminovici néven ringatták?...

EGY VIDÉKI VÁROSKÁBAN szép és régi, XVI. századi madonnaképet fedezett fel nemrégen e sorok írója. A róla szóló tudományos értekezés épp most látott napvilágot egy évkönyvben; ám megírását hosszas mérlegelés előzte meg. Az egyéb-

Erdélyi Magyar Adatbank

ként messze földről idekerült kép ritka érdekes vegyülékét mutatta különböző korok és nemzetekhez tartozó iskolák festési modorának s a szakemberek, akik megtekintették, csaknem mind eltérő véleményt mondottak róla, pedig tudományunk legelső kiválóságai látták a fényképet s megnézte egy nagy nyugati ország közgyűjteményeinek főigazgatója is, aki történetesen éppen arra járt. A Madonna arca olaszos, hermelinpalástja francia divat, a háttér flamandos s a Bambino németes mosolyu. Adat, évszám, jelzés nincs rajta s így a kép mesterének, származásának, iskolájának hovátartozása, sajátságainak meghatározása kívülről nem volt megadva. Egyetlen iránytű maga a mű volt s kutattunk az emlékek között, kerestük az „analógiákat" — vajjon olasz-e az arctipus? Dívatos volt Párizsban a hajviselet? Lehet-e flamand a drágaköves korona ékszerbordázata? Miért németes a gyermek mosolya? Csupa helyi vonás az, amit kerestünk, mikor kutattuk a nemzeti művészet megnyilvánulásának nyomát. A nyomravezető eszköz oly kevés volt: az arctipus, a ruhaviselet, a haj fésülése, a kéztartás modora és a háttér gránátalma-virágai — egyszóval maga a festmény. A meghatározás egyetlen lehetősége az *emlékismeret* s célja egy nemzeti művészet lenyomatának keresése. De hogyan nyomozhattuk volna ki a kép alapján azt: hogyan hivták a festő nagyszüleit, vagy az ismeretlen mester szülőfaluja az utrechti unió idején melyik országhoz tartozott?

Mindezekről a Madonna finom mosollyal hallgatott ...

FELMERÜLHET PÁRIZSBAN egy kép: középkori Madonnát ábrázol, nincs jelezve s törik a fejüket rajta a francia múzeológusok. A testtartás nemes és egyszerű, hiányzik belőle a németes torzítás, az olaszos édeskésség, a flamand merevség és törékenység. A természeti megfigyelés keresetlen, közvetlen, a nyers hangsúly hiányzik, képalkotása világos, etikai felfogása tiszta, vallási átélése nem mondható érzelmesnek, hanem tünődve elmélyülő, ámde nem tanscendens, hanem mégis józan, kissé „*vaskos, reális*." Ruhájának ötvösműdíszei idegenek a francia földön. Arca nem bájosan finom, mint Fouquet miniatürjein, nem szögletes, mint a bambergi dóm szentjein, hanem gömbölyded, kissé széles — mint a Báthory-madonnán... Mert csak ezt mondhatja egy szakember, aki ismeri a magyar emlékanyagot és annak modern irodalmát. Fel kell ismernie a magyar festői modor jellegzetességeit benne.

Mert a képzőművészeti alkotás jellemző nemzeti vonásai nemcsak oly szembetűnő és félreismerhetetlen módon tükröződnek vissza, mint a műemlékek építésmodorában, hanem a szobrászat-

Erdélyi Magyar Adatbank

nak és festészetnek természeti elemekkel dolgozó területén is. A művészet nemzeti jellege itt épp oly végtelenül finom és bonyolódott árnyalatokból alakul ki, mint amilyen bonyolódott folyamat egy nemzet kialakulása, melynek egyik ősfajtája egyetemes jellemében halványan elmosódik az évezredek nyomán.

TAINE SZERINT csak két stílus van: a görög és a gótikus. Két életfelfogás végletе ez: a valóságszerető, életörömös, klasszicista görög szellem és a miszticizmusra törő, túlvilágias, valóságtagadó gótika légköre. Igy látja ezt az elvontan szemlélő bölcselő, aki a dolgok végső gyökerét fogja meg. De a művészethistórikus látja a fejlődés minden mozzanatát; tudja, hogyan tér vissza mindig más alakban a klasszicizmus s tudja, hogy a történelem sohasem ismétli önmagát. S látja a stílusokon belül a nemzeti különbözőségeket, azoknak légies árnyalatait, nagy mesterekhez és művüket továbbfolytató iskolákhoz kötve s egymásbafolyva. Ehhez tudás kell, elmélyülés és nagy-nagy alázat. Itt nem dönthet hatalmi szó, se csizmasarok. Tudomány sohasem sülyedhet oly mélyre, hogy megtagadva önön méltóságát, egymásután szolgálja ki a politikai divatokat.

DR. BIRÓ JÓZSEF.

Erdélyi Magyar Adatbank